

Vuk'uzenzele

**JOBS
INSIDE**

Produced by: Government Communication & Information System (GCIS)

English/Xitsonga

Khotavuxika 2021 Nkandziyiso 2

**Dreams
come
true for
Tafelkop
community**
Page 4

**Solar power
energises
Stellenbosch's
bright minds**

Page 8

Alert Level 2 to spare lives and health facilities

South Africa has been placed on Adjusted Alert Level 2, as government introduces measures to delay the third wave of the virus.

Addressing the nation recently, President Cyril Ramaphosa said after several months of low transmission, the number of Coronavirus Disease (COVID-19) infections has risen sharply in several parts of the country over the past month.

“The provinces of Free State, Northern Cape, North West and Gauteng have reached the threshold of a third wave of infections.

“It may only be a matter of time before the country as a whole will have entered a third wave,” the President warned.

Health protocols

According to health experts, the rise in new infections is because of an increase in social gatherings where people are not observing health protocols.

These protocols include wearing masks, social distancing, ensuring adequate ventilation and limits on the number of people who attend gatherings.

Other sites of increased transmission are funerals and so-called ‘after tears’ parties, as

Cont. page 2

To read Vuk'uzenzele download the GOVAPP on:

Search for SA Government on Google playstore or appstore

CONTACT US

Vuk'uzenzele

@VukuzenzeleNews

Website: www.gcis.gov.za

Email: vukuzenzele@gcis.gov.za

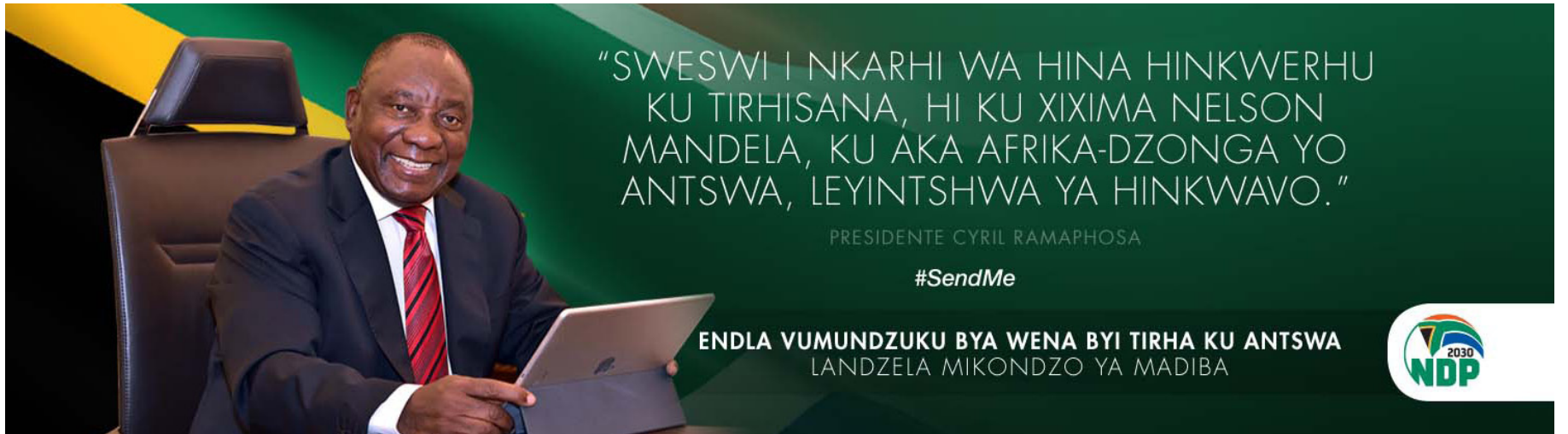
www.vukuzenzele.gov.za

Tel: (+27) 12 473 0353

Tshedimosetso House:

1035 cnr Frances Baard and Festival streets, Hatfield, Pretoria, 0083

FREE COPY NOT FOR SALE

"SWESWI I NKARHI WA HINA HINKWERHU KU TIRHISANA, HI KU XIXIMA NELSON MANDELA, KU AKA AFRIKA-DZONGA YO ANTSWA, LEYINTSHWA YA HINKWAVO."

PRESIDENTE CYRIL RAMAPHOSA

#SendMe

ENDLA VUMUNDZUKU BYA WENA BYI TIRHA KU ANTSWA
LANDZELA MIKONDZO YA MADIBA

Afrika-Dzonga ri tikarhatela ku vona leswaku xivono xa Vumbiwa xa humelela

Makumetsevu wa malembe lama hundzeke, hi ti 31 Mudyaxihi 1961, Afrika-Dzonga ya xihlawuhlawu ri ve rhiphabiliki, kutani ri tsema vuxaka bya rona na mfumo wa Britain.

Kambe loko ra ha ri 'rhiphabiliki' hi ntlovelo ri vuriwa tanihi tiko leri matimba lamakulu ya rona ma nga eka vanhu ni le ka vayimeri lava hlawuriweke, leswi a swi nga ri tano eAfrika-Dzonga.

Vumbiwa ra rhiphabiliki ra xihlawuhlawu a ri tinyikele ku tshembela eka Xikwembu, "leri a ri hlengelele vakokwani wa hina swin'we ku suka eka tindhawu to hambana-hambana kutani ri va nyika tanihi hi ra vona".

I Vumbiwa leri a ri tsariwe ni ku tsaleriwa ntlawa wa rixaka leritsongo, kutani va tirhisa ripfumelo ku tiyimelela eka tihanyi. Ri andlale mafambiselo ya mfumo, ri nyika valungu matimba yo hlawula ku tirha tanihi vayimeri va vaaki. A ri nga ri na Nawu wa Timfanelo ta Vanhu.

Vunyingi bya vanhu va tiko a byi chichiwile xiyimo ku ya ekuheleni ka malembe ya 121 ya nawu lowu, eka xiyenge lexi a xi thiyiwile 'Administration of Bantu Affairs, na swin'wana.'

Eka hungu leri kombisiweke eka makombakule, Holobyenkulu HF Verwoerd u te: "Hi lava nhluvukiso wa mitlawa ya hina hikatsongotsongo leswaku wu kongoma eka tlhelo ro karhi. Laha xitshunxo lexi hi xi lavaka xa le rivaleni i ku hlayisa voko ra lavobasa eka vufambisi."

"Hi tsakile swinene ku khomana hi va vanhu van'we," a tiyisisa eka misava hinkwayo.

Kambe ntiyiso a ku ri leswaku a hi nga ri vanhu lava a hi khomanile.

A hi ri vatshami eka tiko leri timfanelo ta van'wana, leswi languteriweke ni nkarhi wa ku hanya a swi lawuriwa hi rixaka ra yena.

Ku ringana malembekhume mambirhi, Nawu wa Vumbiwa ra Afrika-Dzonga wa 1961 a ku ri nawu lowu a wu hlohlotela ku tshikeleriwa ka kwalomu ka 90% wa rixaka ra Maafrika-Dzonga.

Ku tlangela ko vava ku vile kona hi n'hweti yin'we ni leyi hi tlangelele 25 wa malembe yo tsundzuka ku simekiwa ka Huvonkulu ya Nawu wa Vumbiwa ra hina lerintshwa ra xidemokirasi, leri veke xitifikheti xo tivisa ku velekiwa ka rixaka leri khomanike hi ntiyiso.

Sweswi hi ni nawu wun'we wa rixaka rin'we.

Kun'we, hi tihlawulele sisteme ya mfumo leyi nyikaka nhlamuselo ya ntiyiso eka miehleketo ya rhiphabiliki.

Hi boxile eka rhiphabiliki ra hina ra xidemokirasi, leswaku vanhu hinkwavo va ringana emahlweni ka nawu naswona va ni lunghelo ro sirheleriwa ni ku vuyeriwa ka nawu ku fana.

Namuntlha Afrika-Dzonga i tiko laha mafambiselo ya nawu ya simekiweke ehenhla ka tikhoto leti tiyimeleke hi toxo ni vafambisi va nawu lava xiximaka Vumbiwa ntsena. Hi hanya eka tiko leri vanhu hinkwavo va nga ni timfanelo to kongoma tikhoto

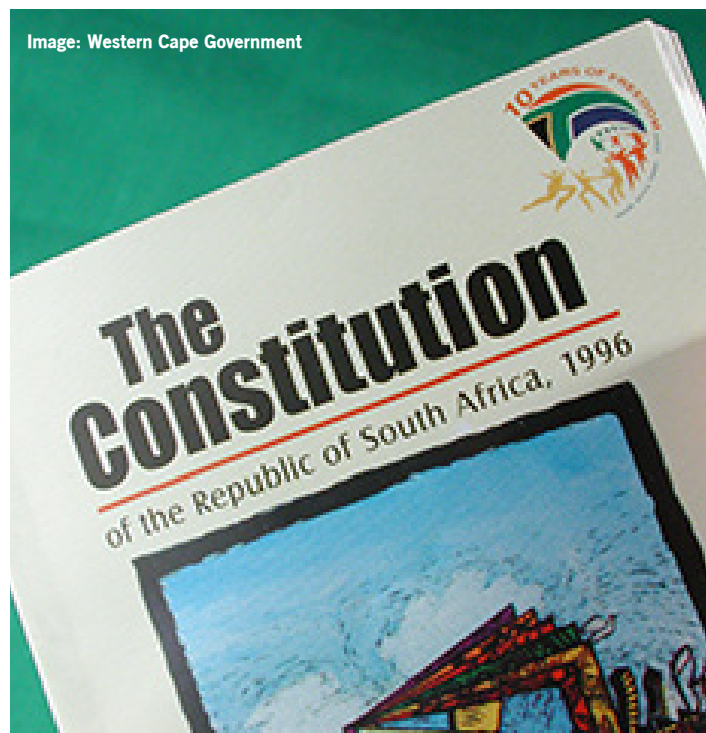

Image: Western Cape Government

ku enerisa timfanelo ta vona.

Hi hanya eka tiko leri vaa-katiko va nga koxaka xinawu misava leyi va rhurisiweke eka yona hi nkanu, laha munhu kumbe mindyangu yi sirheleriwa eka ku rhurisiwa hi nkanu emakaya ya vona swi nga fanelanga.

Hi hanya eka tiko leri vanhu hinkwavo va pfumeleriwa ku endla mfuwo ni mindhahvuko ya vona va ntshuxekile. I tiko leri un'wana ni un'wana a nga ni mfanelo yo vilela a nga chavi hi ku seketela vaaki, tipolitiki ni swin'wana ni swin'wana kun'wana ni kun'wana.

Vumbiwa ra hina ra sweswi ri simekiwe ehenhla ka vutihlamuleri bya mfumo, laha vafambisi va nga ni vutihlamuleri eka vanhu naswona laha Palemente yi nga muyimeri wa vanhu.

I tiko laha nawu wu tirhaka ku ringana eka wihi ni wihi. Sweswi hi ni mfumo wa vanhu, lowu endleriweke

vanhu, naswona hi vanhu.

Loko mfumo wa xihlawuhlawu wu kombisa vumbiwa ra wona ra xihlawulambala hi vutikukumuxi emisaveni hinkwayo eka malembe ya 60 lama hundzeke, a va ri ni ku tshemba leswaku ku ta va hilaha ku nga heriki.

Eka papila ra Verwoerd leri a ri nga hlamuriwanga, n'hweti ku nga si hlambanyiwa rhiphabiliki, Nelson Mandela u tiyisisile leswaku mihlangano ya ntshuxeko yi bakanyerile etlhelo rhiphabiliki ra nsindziso ra lavobasa.

U boxile leswaku Vumbiwa kumbe mfumo wo karhi lowu tekeriweke xiboho ku nga ri ni ku katsiwa ka vanhu va Maafrika a wu nga ta va ni ntikelo eka vumunhu .

I ntiyiso leswaku a ku na sisteme leyi timitsu ta yona ti nga alana ni sisteme ya timfanelo ta vanhu yi nga tiyiselaka. Hambileswi ku nga ku tlula malembekhume manharhu ku nga si fika

ku koxa ka ntshuxeko hi mihlangano ya ntshuxeko, hi kale hi wina ntshuxeko.

Ekucukumetiweni ka Vumbiwa ra xihlawuhlawu etaleni ra matimu hi tinyikele eka Vumbiwa lerintshwa ni le ka nawu wa mahanyelo mantshwa.

Loko ndzi andlale mbulavulo eka Huvonkulu ya Vumbiwa 25 wa malembe lama nga hundza, ndzi boxile leswaku Vumbiwa ra hina ri fanele ku tlula leswi tsariweke; ri fanele ku va ntiyiso eka vutomi bya vanhu.

Loko hi nga endli tano, tsalwa leri ra nhluvuko ni ntshuxeko ri ta va ri nga pfuni nchumu kumbe ku vula nchumu.

I khale hi tekile xiboho xa leswaku hi lava ku va vanhu va njhani. Hi vanhu lava simekiweke eka vumunhu, ndzingano, ntshuxeko ni nkalaxihlawuhlawu.

Ku ringana kotara ya malembedzana hi tirhile ku aka rixaka ro tani. Hi endlile ku humelela loku nga kanetekiki, kambe ha ha ri ni mitlhontlho leyotala naswona ka ha ri ni ntirho wo tala lowa ha faneleke ku endlwa.

Loko hi ri karhi hi tsundzuka ku simekiwa ka Vumbiwa ra hina ra xidemokirasi, a hi tsundzukukeni xiboho lexi hi xi tekeke ku tshova mafambiselo ya xihlawulambala, ku xanisiwa, ku tekeriwa swilo ni ku tshikeleriwa loku nga va kona ekusunguleni.

A hi tlheleni hi tsundzuka leswaku swi le mavokweni ya hina ku endla leswaku xivono lexi nga eka Vumbiwa ra hina xa hetiseka.

Leswi hi nga swi kota ntse-na hi ku tiyisisa leswaku Maafrika-Dzonga hinkwavo va fikelela timfanelo ta Vumbiwa hi ku tshuxeka no hetiseka, leswaku hi va vanhu lava khomanike swa ntiyiso. **V**

Milorho ya vaaki va le Tafelkop yi hetiseka

Ntlawa wa van'wamapurasi va Vantima eTafelkop eGroblersdal, eLimpopo, i vatinyungubyisi va vun'winyi bya tihekitara ta 189 ta misava, leti va nga rima eka tona ku ringana malembe ya 25 lama hundzeke.

Van'wamapurasi va 30 va amukele mapapila ya vun'winyi bya misava yo huma eka Presidente Cyril Ramaphosa endzhaku ka loko Ndzawulo ya Mitirho ya Mfumo ni Switirhisiwa yi hundzisele misava hi swikongomelo swo yi ava hi vuntshwa.

Misava yi na nkoka wo tlula R25.5 wa mamiliyoni kambe yi nyiketiwile van'wamapurasi mahala.

"Hakunene leri i siku lerikulu eka vaaki va le Tafelkop, vanhu va le Limpopo, ni le ka Afrika-Dzonga hinkwaro."

"Namuntlha hi le ku mbhonyeleni ka ku hetiseka ka norho wa vaaki. Lexi i xivono lexi vaaki lava va nga heta 25 wa malembe va karhi va lwela leswaku xi hetiseka. Ku vule presidente eka nkhuvo wo nyika mapapila ya vun'winyi.

Van'wamapurasi a va ri karhi va humelela hi ku rima swihumelerisiwa swa vurimi swo hambanahambana eka misava ku sukela hi 1996.

Va tikondleterile eka malembe ya va 1990s leswaku va titsarisela tanihi varimi lavakulu ehansi ka nhlango no wa Tafelkop Farmers Association kutani va sungula ku vulavurisana na mfumo.

Hi 2000, khale ka Ndzawulo ya Tiko ya swa Vurimi yi endlile ntwanano wo lombisa ni nhlango no wa Tafelkop Farmers Association hi ku landza Phurogireme ya

■ Presidente Cyril Ramaphosa ni van'wamapurasi va le Tafelkop, eLimpopo, lava ha ku amukelaka mapapila ya vun'winyi bya misava leyi va yi rimaka.

Nhluvukiso wa swa Vurimi yo Avela Misava.

Hi 2009, khale ka Ndzawulo ya swa Vurimi ya Limpopo yi bumabumele leswaku Ndzawulo ya Mitirho ya Mfumo yi hundzisele misava eka varimi.

Vun'winyi byi tsarisiwile hi mavito ya van'wamapurasi ekusungeleni ka lembe leri.

Sweswi misava yi tirhisiwa ku rima fole, khotoni ni matsavu.

Makumenharhumbirhi wa mindyangu yi tunderiwa hi misava naswona migingiriko ya vurimi yi thole vatirhi va 128 va nkarhi hinkwawo ni vatirhi va 320 va tinguva.

Vululami eka vaaki

Presidente u boxile leswaku vaaki va tiyisele mitlhonthlo malembe lama hundzeke kutani "mapapila ya vun'winyi ya tisa vululami eka vaaki lava a va tekeriwe misava".

"A hi rivalanga ku tekeriwa, ku yiveriwa misava ni ku rhurisiwa hi nkanu loku vanhu va muganga lowu ni yin'wana miganga laha tikweni va nga ku tiyisele."

A hi rivalanga ndzhaka yo tika ya vurimi laha Limpopo, laha vatshami va le mapurasini a va tlimbeletwa ku va vatirhi ni valuveri eka misava ya vakokwa wa vona,

naswona va nga pfumeleliriwi ku va vinyi va misava leswaku va kota ku tundela mindyangu ya vona ni ku va ni madyelo ya swifuwo swa vona."

U engetele hi ku vula leswaku varimi va Vantima a va nga khomiwi kahle ni ku xanisiwa eka Transvaal N'walungu wa khale.

"Hi tsundzuka ni hi ndlela leyi mfumo wa xihlawuhlawu a wu seketela varimi va valungu hi switirhisiwa, nseketelo wa xithekiniki ni ku fikelela vulombi bya swikweleti ku aka mabindzu ya vona, kambe varimitsongo va Vantima a va tikeriwa ku humelela."

Ku hluvukisa bindzura vurimi

Presidente u boxile leswaku ku hundziseriwa ka misava swi hlohlotella ntshembo hikuva swi komba leswaku hi ku kuma nseketelo lowu faneleke ni nkateko, bindzura swa vurimi ri nga hluvukisiwa leswaku tiko ri vuyeriwa.

"Hi tlangela ku humelela, hikuva siku na siku Phurogireme ya Mpfuxeto wa Misava yi ya yi hatlisa."

"Ku fikela sweswi, mfumo se wu tlierisele ku tlula ntlhanu wa mamiliyoni wa

tihekitara ta misava, leswi ringanaka ni kwalomu ka 5 500 wa mapurasi, eka ku tlula 300 000 wa vadyandzhaka."

Ku fikela sweswi, mafambiselo yo tlierisele misava ya se ya vuyerise kwalomu ka mamiliyoni mambirhi ya vakoxi va misava leswi fikeleriseke eka ku hundzisele kwalomu ka 2.7 wa mamiliyoni wa tihekitara.

"Mpfuxeto wa misava a hi xikongomelo xo lulamisa ntsena, vululami ni ntwanano wa vaaki. Swi nga tlhela swi fanela ku hluvukisa ikhonomi. Vurimi ni ntikelo wa byona swi fanele swi cinca tiikhonomi ta le matikoxikaya," ku vula Presidente Ramaphosa.

Mfumo wu kunguhata ku tumbuluxa nhlango no wu hluvukisa swa vurimi ku hatlisisa mpfuxeto wa misava.

"Hi languta hilaha tipholisi ta nkarhi lowu nga hundza ti tirheke hakona. Hi ta tirhana ni ku pfuxeta loku ka misava hi xihatla."

Ku lulamisa swihoxo swa nkarhi lowu nga hundza

Presidente u boxile leswaku mfumo wu tirhana ni ku lulamisa hi matimba

swihoxo leswi humeleleke hi nkarhi wa malembe ya xihlawuhlawu ni hi ku sungula ka malembe ya xidemokirasi.

"Hi endla leswi ku xixima lava hanyeke exikarhi ka hina, lava a va tshama kwala."

Mpfuxeto wa misava wu ni nkoka eka ku tlakusa nhlayiseko wa swakudya swa tiko, ku aka ikhonomi hi ku angarhela ni ku endla vumundzuku byo antswa eka Maafrika-Dzonga hinkwavo, ku engetela Presidente.

U komberile van'wamapurasi va le Tafelkop ku tirhisa misava hi vukheta ku vuyerisa vaaki.

"Eka mina, namuntlha ri vile siku ra nkoka ehofisini; ku raha misava ni ritshuri ni ku vona swihumelerisiwa swa n'wina."

"A ndzi ni ku kanakana hi vutiyimiseri ni matimba ya hinkwavo lava nga ni xiave, projeke leyi yi ta ya emahlweni yi kula," a vula tano.

Mutshamaxitulu wa Tafelkop Farmers Association Jerry Sefoloshe u khensile mfumo ku va wu endlile leswaku van'wamapurasi va va vinyi va misava leyi va tirheke eka yona malembe ni malembe. ❶